

K metodike prierezových tém

Prierezové témy sú nástrojom a možnosťou ako sprostredkovať žiakom komplexnejší pohľad na svet, ktorý im približujeme prostredníctvom vzdelávacieho obsahu jednotlivých predmetov/oblastí. Vieme, že vzdelávací obsah predstavuje vo veľkej miere výber z „dlhodobého zhromažďovaného bohatstva vedných disciplín a sociokultúrneho dedičstva spoločnosti“ ktorý sa žiakom odovzdáva v rámci predmetov kopírujúcich jednotlivé vedné/umelecké disciplíny. Stáva sa, že tento prístup (nie tak zriedkavo) nesie so sebou riziko izolovanosti a zanedbávanie spájania – hľadania súvislostí poznatkov získaných v rámci jednotlivých predmetov (a pritom v živote takmer všetko so všetkým súvisí). Prierezové témy sa v princípe neviažu na jeden predmet ani jednu oblasť, hlavný dôraz sa kladie na to, aby sa v súvislostiach prepájali vzdelávacie obsahy (rôznych) predmetov a prepájali „staré overené“ poznatky s novými, aktuálnymi potrebami a dianím v spoločnosti, ktoré majú vplyv na každodenný život žiakov v triede. Pri správnej aplikácii prispievajú k formovaniu hodnotového systému a postojom k zásadným otázkam (súčasného) sveta u žiakov.

Prierezové témy (ďalej len PT) vymedzené v ŠVP sú formulované prostredníctvom špecifických cieľov, ku ktorým sa postupne má smerovať (dospieť) na konci stupňa vzdelávania. Ciele sú poňaté ako kompetencie (t.j. zahŕňajú vedomosti, zručnosti, schopnosti a postoje), ktoré ako je známe nevyjadrujú trvalý stav, ale menia svoju kvalitu/rozvíjajú sa v priebehu ďalšieho vzdelávania a celého života.

PT sú povinnou súčasťou školského vzdelávania, t.j. škola musí do vzdelávania zaradiť všetky PT uvedené v ŠVP, ale pri ich realizácii (a rozložení) majú školy/učitelia značnú voľnosť, teda môžu ich realizovať ako integrálnu súčasť učebného obsahu predmetov, formou projektov - individuálnych/skupinových/celoškolských/celoročných, vyučovacích blokov, kurzov a tiež samostatného (voliteľného) predmetu. Jednotlivé formy môže škola ľubovoľne kombinovať.

Pri uplatňovaní PT sú dôležité metódy, ktoré musia byť založené na aktívnej a tvorivej účasti - vtiahnutí žiakov a obsah, ktorý má bezprostredný kontext so životom a každodennou realitou, skúsenosťou žiakov. Predpokladom účinnosti prierezových tém je ich prepojenosť, väzba na vzdelávací obsah (konkrétnych) vyučovacích predmetov a ďalšie činnosti žiakov realizované v škole i mimo školu. Správne uplatňovanie prierezových tém zvyrazňuje zmysluplnosť obsahu vzdelávania, spestruje vyučovací proces, čo následne prispieva k vyššej motivácii k učeniu sa a lepším vzdelávacím výsledkom u žiakov. Je dôležité, aby sa pri realizácii a uplatňovaní jednotlivých tém prihliadalo na individuálne potreby, resp. možnosti jednotlivých žiakov a tiež na špecifické potreby konkrétnej triedy, školy a regiónu (lokálnych podmienok). Týmto zameraním majú PT veľký potenciál pozitívne ovplyvniť atmosféru a sociálne vzťahy v triede a škole, pretože poskytujú vhodný priestor a príležitosť k rozvíjaniu kľúčových kompetencií žiakov (kľúčové kompetencie chápeme ako funkčný súbor vedomostí, zručností, schopností a postojev; ako potenciál žiaka preukázať svoje vedomosti, zručnosti, schopnosti a postoje v rôznych praktických činnostiach alebo situáciách).

Škola môže využiť vybranú prierezovú tému aj ako nástroj svojej profilácie v ŠKVP.

V ŠVP sú vymedzené ciele PT, na dosiahnutie, resp. napĺňanie ktorých školy využijú rozličné stratégie, t.j. využijú rôzne vzdelávacie postupy, metódy, formy výučby a ďalšie podporné kroky (mimovyučovacie aktivity). Realizácia PT sa (nie tak zriedkavo) spája s rizikom formálneho prístupu učiteľov, školy. Ukazuje sa, že najčastejšie sa to objavuje pri uplatňovaní ako integrálna súčasť učebného obsahu predmetu. Je preto veľmi dobré, ak sa v rámci vzdelávania uplatňujú viaceré

formy, napr. projekty, projektové dni, do ktorých je zapojený, vtiahnutý svojim uhlom pohľadu (svojou skúsenosťou) každý žiak, čo významne prispieva k personalizácii vzdelávania a eliminácii formálneho (či akademického) prístupu.

Na ilustráciu uvádzame medzipredmetové prepojenia/integráciu PT osobnostný a sociálny rozvoj (ďalej **OSR**) a výchova k manželstvu a rodičovstvu (príprava na zodpovedné partnerské vzťahy, manželstvo a rodičovstvo je významnou súčasťou osobnostného rozvoja žiakov).

Ako je uvedené v ŠVP ich hlavným cieľom je *rozvíjať osobnosť žiakov, teda rozvíjať ich osobnostné a sociálne kompetencie (t.j. predpoklady potrebné pre vlastný život a spoluprácu v aktuálnych skupinách, v súčasnej globalizovanej spoločnosti). Učivom je tu samotný/á žiak/čka, ktorý/á dostáva priestor uvažovať o veciach vo vzťahu k sebe, k svojmu (aktuálnemu) životu a smerovaniu do budúcnosti)*

Základným metodickým východiskom pre rozvíjanie osobnosti (žiakov) vo vzdelávaní je to, že prebieha vtedy, keď sa :

- + výučba (vzdelávací obsah, téma) realizuje nejakou aktivizujúcou, praktickou metódou, ktorej základom je osobné zapojenie žiaka (sám/samostatne reaguje, hovorí, myslí, koná ap.)
- + preberaná téma, obsah sa u žiaka zosobní, teda vzťahuje si ju na seba alebo aplikuje na svoj súčasný (minulý/budúci) život

Napríklad tieto (3) ciele PT v ŠVP, aby žiak:

- ≈ „porozumel sebe a iným, získal a uplatňoval základné sociálne zručnosti pre optimálne riešenie rôznych situácií,
- ≈ si osvojil základné poznatky o biologických, psychických a sociálnych zmenách, ktoré ovplyvňujú vývin jeho osobnosti v súčasnosti i v budúcnosti,
- ≈ získal základné predpoklady pre zodpovedné rozhodnutia v oblasti medziľudských vzťahov“

sa môžu naplňovať prepojením obsahu viacerých predmetov. Podmienkou je, aby sa vzdelávací obsah (v rámci predmetov) dotýkal života, životných procesov, životných situácií žiaka.

predmet	téma
jazyk/y a literatúra	vzťahy medzi ľuďmi - láska, ideály, konflikty, spory, ...) sprostredkované literárnymi hrdinami (príklady sú vyhladané žiakmi), komunikácia – výber vyjadrovacích prostriedkov, vyjadrovanie citov
dejepis	ako sa vzťahy menili v histórii, dosah na súčasnosť (napr. postavenie muža a ženy)
občianska náuka	legalizácia vzťahov, manželstvo, rodina, práva a povinnosti – súčasnosť (a minulosť)
etická/náboženská výchova	hodnota priateľstva, láska a morálne princípy v súčasnej dobe - vlastné skúsenosti verzus literárni/filmoví/seriáloví hrdinovia...
biológia	predpoklady (biologické/hormonálne) pre vytváranie vzťahov počas vývinu: detstvo, dospievanie...),
chémia	prítomnosť chémie pri vytváraní vzťahoch, napr. chémia v zamilovanosti, pociť štastia - endorfíny, feromóny...)
informatika:	nadväzovanie vzťahov v kyberpriestore – ilúzia, bezpečnosť, riziko

umenie a kultúra (hudobná a výtvarná výchova)	umenie, napr. texty piesní – rozvíjanie tvorivosti, „bohatého“ prežívania vzťahov, kultivácie emócií
---	--

Každá cielená integrácia PT (najmä témy, ktorá má kontext s OSR) sa bez rozdielu akú aktivizujúcu metódu použijeme musí ukončiť spoločnou reflexiou, t.j. otázkami, ktoré smerujú na vyhodnotenie prebehnutaj aktivity z pohľadu žiaka: ako to vnímal, čo si uvedomil, čo mu to prinieslo, či sa niečo nové dozvedel pre svoj život.... Ide vlastne o vyhodnotenie, či sme smerovali (napĺňali) k vytýčenému cieľu, dôležité je aj poznanie, či sme pôsobili na získanie (žaducich) postojov u žiakov. Ideálne je, ak sa táto téma podporí komplexným celoročným projektom a doplní osobnostno-sociálnym kurzom (v konkrétnom ročníku).

„Projekt by mal byť pripravovaný predovšetkým pre tímovú prácu žiakov, aktivity v ňom zaradené by mali presahovať rámec školského prostredia. Znamená to, že časť aktivít budú žiaci vykonávať aj vo svojom voľnom čase. Môžu napríklad získavať rôzne informácie v teréne, kontaktovať sa za týmto účelom s jednotlivcami, aj s príslušnými inštitúciami, dojednávajú a vykonávajú pracovné aktivity v spolupráci so sociálnymi partnermi školy a pod. Ide o spoločne navrhované, uvážene rozplánované a následne realizované aktivity, v ktorých každý člen skupiny (tímu) má presne určenú úlohu a svoj podiel spoločnej zodpovednosti. Obsahom týchto projektov môže byť vyriešenie problémov z bežného života, alebo vytvorenie, navrhnutie čohosi nového, či posúdenie, zhodnotenie, vypracovanie kritérií pre určitú oblasť spoločenskej praxe. Rozdeľovanie zodpovednosti, pracovných pozícií a úloh by malo byť ponechané čiastočne žiakom. Vyučujúci by mali byť skôr poradcami, konzultantmi a pozorovateľmi.“ (Blaško, M. Kvalita v systéme modernej výučby, 2014, web.tuke.sk)

Čo napomáha zmysluplnej realizácii PT

Je dobré, ak vedenie školy pripraví na začiatku školského roku cielenú diskusiu/stretnutie (všetkých pedagogických) pracovníkov školy, kde si ujasnia čo budú/chcú/potrebuju u žiakov konkrétne rozvíjať (pôsobiť na žiakov), aby sa vychádzalo zo skutočných potrieb – učiteľov i žiakov. Zameranie sa na konkrétne situácie (potreby) napomôže učiteľom lepšiemu pochopeniu zmyslu PT (t.j. že to nie je „papierová záležitosť“, formálne zaznamenaná v ŠKVP). Ako príklad môžeme uviesť realizáciu PT OSR. Osvedčilo a odporúčame, aby sa v tom prípade vychádzalo (okrem iného) z konkrétnych, napr. problémových situácií, ktoré učitelia častejšie riešia so žiakmi – v triede, počas výučby, na výletoch, na prestávkach a ktorých existenciu, či výskyt by chceli znížiť, ovplyvniť (napr. žiaci nepracujú na hodine; neučia sa; nedokážu si vypočúť názor iného bez skákania do reči; majú konflikty či šikanovanie v triede...). Každý učiteľ (na spoločnom stretnutí) môže napísať na papierik 3 rôzne situácie, ktoré by chcel ovplyvniť. Vybrané návrhy sa môžu stať celoškolskou prioritou na príslušný školský rok.

Príklad: problémová situácia „*žiaci nepracujú na hodine alebo sa neučia*“

Možnosti pôsobenia na žiakov:

nácvik efektívneho učenia sa = ako sa ľahšie a rýchlejšie učiť - využitie teórie o rôznych typoch inteligencie (podľa Gardnera),*

využitie cvičení na pozornosť a sústredenie, techník zapamätávania si, riešenia problémov,

nácvik čítania s porozumením,

využívanie pojmových máp,

príprava triednych pravidiel (spoločná príprava, nácvik, dodržiavanie),

* Podľa H. Gardnera existujú rôzne druhy inteligencie, ktorými v rôznej dominancii disponuje každý človek. V tomto ohľade sa odporúča rešpektovať/využívať individuálne predpoklady žiakov – t.j. dominantný typ inteligencie v rámci učebných štýlov žiakov.

- *vizuálno-priestorová inteligencia* – dobrá predstavivosť a priestorová orientácia, žiaci si ľahko zapamätajú to, čo spojené s obrazom;
- *pohybová inteligencia* – manuálna zručnosť, zvládnutie fyzicky náročných úloh, žiaci ľahšie zvládajú to, čo spojené s pohybom;
- *lingvistická inteligencia* – dobré rečové schopnosti, ľahkosť v písaní a čítaní, žiaci bez problémov tvoria text, učia sa opakovaním slovných spojení;
- *logicko-matematická inteligencia* – rýchle riešenie matematických úloh, žiakom vyhovuje usporiadaný systém;
- *sociálna inteligencia* – výborná orientácia v medziľudských vzťahoch, silná empatia, žiaci sa radi učia v skupinách, formou diskusie;
- *osobná inteligencia* – sebadôvera, samostatnosť, nezávislosť, žiaci pri učení uprednostňujú individuálnu činnosť spojenú s emocionálnym zážitkom.
- *hudobná inteligencia* – dobrý sluch, rytmus, žiaci sa ľahko naučia hrať na hudobný nástroj, ľahko si osvojujú zhudobnené texty;

Dôležité sú aj metódy, ktoré sa pri nácviku zručností u žiakov budú využívať.

Uvádzame príklad vhodnej metódy – aktivity na rozvíjanie sociálnych zručností: *kultivovaná komunikácia, prezentácia svojich názorov, seba*.

Názov: Myslím si, že áno, myslím si že nie¹

Zameranie:

- ≈ prezentovať svoje myšlienky, postoje, stanovisko na vybranú tému (problém)
- ≈ diskutovať o svojich a postojoch k téme (problému)

Kedy sa metóda dá vy/použiť:

- ≈ keď chceme, aby každý žiak premýšľal a hovoril o nejakom probléme (téma)
- ≈ keď chceme, aby sa žiaci zoznámili s rôznymi uhlami pohľadu na jednu vec
- ≈ keď chceme, aby si žiaci ujasnili svoje postoje k nejakým otázkam, problémom
- ≈ keď chceme, aby si žiaci precvičili zručnosť „reagovať nekonfliktne na názory s ktorými nesúhlasím“

Námet/možná téma:

- ≈ aktuálny problém triedy; kontroverzná téma, ktorú žiaci alebo spoločnosť riešia alebo ich zaujíma; iná cielene vybratá téma...

Čas: 45 min (na triednickej/inej hodine)

Pomôcky: 2x papier A4 s veľkým nápisom ÁNO a NIE, šnúra alebo krieda na rozdelenie priestoru na dve polovice

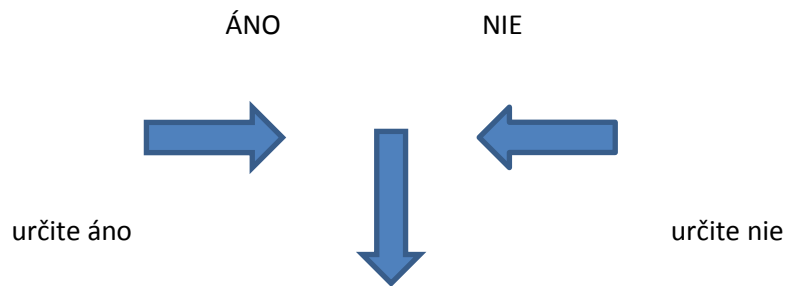
Popis aktivity a postup:

1. Objasnenie cieľa – dokázať povedať svoj (často rozdielny) názor na nejakú tému, vypočuť si iný a kultivovane naň reagovať
2. Vysvetlenie (ilustrácia na príklade) pravidiel aktivity

Pravidlá:

- Učiteľ vysloví otázku, napríklad: „Myslíte si, že pokrok vo vede prispieva k tomu, že sú ľudia šťastnejší?“
- Žiaci odpovedajú na otázku tak, že sa postavia do priestoru s označením ÁNO/NIE. Žiaci majú na rozmyslenie 10 sekúnd, po zaznení signálu (napr. cinknutie na triangel) sa podľa svojho rozhodnutia postavia do zvoleného „áno/nie“ priestoru. Intenzitu svojho postoja naznačia blízkosťou/vzdialenosťou k stredovej čiare. Čím ďalej sa postaví od stredovej čiary, tým si je svojou odpoveďou viac istý (viď nasledujúci ilustratívny obrázok)

¹ Zásobník metód požívaných v OSF, www.Odysea.cz

- Odpovede na jednotlivé otázky podliehajú pravidlu nútenej voľby, teda nie je prípustná odpovede „neviem“. Avšak žiaci majú možnosť svoj názor v priebehu diskusie, nasledujúcej po každej otázke, zmeniť a prejsť na druhú stranu.
 - Platia základné pravidlá bezpečnej komunikácie, vrátane možnosti „stop“ (odstúpenie z hry).
 - V diskusii, ktorá nasleduje po každej otázke žiaci okomentujú svoj názor/odpoveď, t.j. zdôvodnia prečo zvolili áno alebo nie.
3. Najdôležitejším – zásadným pravidlom celej aktivity je to, že na komentáre iných sa nereaguje znevažujúco. Svoj postoj, svoju reakciu formulujem zo svojho uhla pohľadu, t.j. čo si myslím ja a nevyjadrujem sa k tomu, čo povedali iní (napr. je neprípustné povedať: „to čo si povedal je sprostosť“). Ako pomôcku je vhodné, keď na dobre viditeľné miesto učiteľ napíše možné/vhodné príklady (úvodných) formulácii vyjadrení, reakcií: napr. *„ja si myslím o tom..., domnievam sa..., vnímam to..., nazdávam sa..., podľa mňa“*.
 4. Učiteľ kladie zatvorené otázky, na ktoré sa dá odpovedať len áno alebo nie. Po zadaní otázky sa žiaci rozostavia podľa toho, či si myslia áno alebo nie a potom nasleduje diskusia – vyjadrovanie postojov žiakmi. Je dobré (ak sa dá) vyvolávať žiakov striedavo z oboch polovic (áno ; nie). Je veľmi dôležité, aby učiteľ názory žiakov nehodnotil, osvedčilo sa len jednoducho „poďakovať za názor“ (ako sme už predoslali cieľom aktivity nie je dospieť k správne názoru, riešeniu. Ide o to, naučiť sa zdieľať, formulovať korektne (vhodným spôsobom) svoje myšlienky alebo názory a vhodným spôsobom reagovať na (najmä rozdielne) názory iných).
 5. Aktivitu je potrebné uzatvoriť reflexiou, spoločnou úvahou o tom ako žiaci aktivitu vnímali a čo si z nej „odnášajú“. Napríklad pomocou nasledujúcich otázok:
Bola pre vás tato aktivita náročná, prečo, čím?
Aké to pre vás bolo, keď si niekto o nejakej veci myslí niečo opačného ako vy?
Povedzte, ako by sa podľa vás mohol dať najavo nesúhlas keď niekto hovorí niečo, s čím nesúhlasíte a nechcete vyvolať konflikt. Skúste sformulovať kultivovanú „vetu nesúhlasu“.
Povedzte aké sú výhody kultivovanej odpovede v porovnaní s nekultivovanou (osvedčilo sa, keď najskôr uvažujú žiaci v dvojiciach a až potom v celej triede).

Pre ilustráciu uvádzame aj príklady ďalších/možných otázok:

- Je správne keď existuje povinná školská dochádzka?
- Myslíte si, že je dobré, keď má človek nejaké náboženstvo?
- Myslíte si, že by mal byť zákonom zakázaný rozvod manželov?
- Myslíte si, že módne časopisy majú na mladých dobrý vplyv?
- Myslíte si, že by sa mala zaviesť v školách školská uniforma?

Myslíte si, že je dobré zdieľať svoje pocity na sociálnych sieťach?

Myslíte si, že nastane doba, keď ľudia nebudú viesť vojny?

Myslíte si, že by bolo správne zakázať násilie vo filmoch alebo v televízii?

Myslíte si, že nové vedecké objavy a vynálezy dovedú ľudstvo k šťastnejšej budúcnosti?

Myslíte si, že značkové výrobky sú zárukou šťastia a spokojnosti?...

Spracovala: PhDr. Ľubica Biziková bizikova@statpedu.sk